

PRAWO KONSTYTUCYJNE

SEMESTR LETNI 2019/2020

mgr Anna Kuchciak

KWESTIE ORGANIZACYJNE

KONTAKT I KONSULTACJE

WARUNKI ZALICZENIA

DODATKOWE INFORMACJE DOTYCZĄCE PRZEBIEGU ZAJĘĆ

Zarządzenie nr 18/2017 Dziekana Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego z dnia 27 lipca 2017 r.
w sprawie monitorowania obecności na zajęciach na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii UWr

PROPONOWANA LITERATURA PRZEDMIOTU

ZAKRES MATERIAŁU

ZASADA SUWERENNOŚCI NARODU

SUWERENNOŚĆ

NARÓD

„(...) *my, Naród Polski* - wszyscy obywatele Rzeczypospolitej (...)”
fragm. Preambuły Konstytucji RP

Art. 4 Konstytucji RP

1. Władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu.

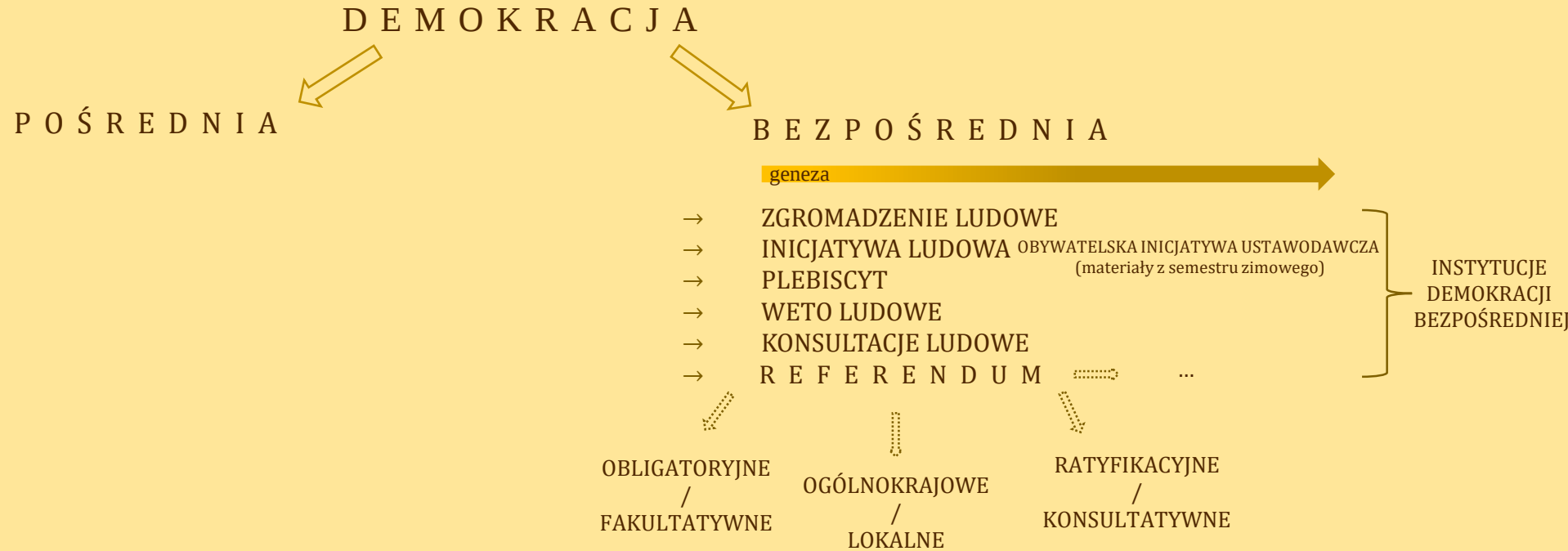
określenie piastuna władzy w państwie

„Art. 4 Konstytucji formułuje zasadę zwierzchnictwa Narodu, której treścią jest uznanie woli Narodu jako jedynego źródła władzy i sposobu legitymizowania sprawowania władzy. Oznacza ona, że źródłem władzy w Rzeczypospolitej Polskiej nie może być jednostka, grupa społeczna ani organizacja.” fragm. wyroku TK z 31 maja 2004 r., sygn. K 15/04

2. Naród sprawuje władzę przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio.

wskazanie podstawowych form sprawowania władzy zwierzchniej

art. 90 ust. 3

referendum w/s wyrażenia zgody na ratyfikację umowy międzynarodowej, na podstawie której Rzeczpospolita Polska przekazuje organizacji międzynarodowej lub organowi międzynarodowemu kompetencje organów władzy państwowej w niektórych sprawach

art. 125

referendum w/s o szczególnym znaczeniu dla państwa

art. 235 ust. 6

referendum w/s zatwierdzenia zmiany Konstytucji, jeżeli dotyczy ona przepisów rozdziału I, II lub XII

art. 170

REFERENDUM LOKALNE

**REFERENDA
OGÓLNOKRAJOWE**

PRAWO UDZIAŁU
W REFERENDUM
(PRAWO
POLITYCZNE)

art. 62

1. *Obywatel polski ma prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania Prezydenta Rzeczypospolitej, posłów, senatorów i przedstawicieli do organów samorządu terytorialnego, jeżeli najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat.*

2. *Prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania nie przysługuje osobom, które prawomocnym orzeczeniem sądowym są ubezwłasnowolnione lub pozbawione praw publicznych albo wyborczych.*

REFERENDA OGÓLNOKRAJOWE SĄ FAKULTATYWNE

ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o referendum ogólnokrajowym

(t.j.: Dz.U. z 2019 r., poz.1444 ze zm.; dalej: ustawa o referendum ogólnokrajowym)

art. 2

1. Obywatele polscy, w drodze głosowania, wyrażają swoją wolę co do sposobu rozstrzygnięcia sprawy poddanej pod referendum.

2. Referendum polega na udzieleniu na urzędowej karcie do głosowania pozytywnej lub negatywnej odpowiedzi na postawione pytanie albo pytania lub na dokonaniu wyboru między zaproponowanymi wariantami rozwiązań.

ISTOTA REFERENDUM

art. 4

1. Referendum wyznacza się na dzień wolny od pracy.

2. Głosowanie w referendum może być przeprowadzone w ciągu jednego albo dwóch dni.

3. Jeżeli głosowanie w referendum przeprowadza się w ciągu dwóch dni, termin głosowania określa się na dzień wolny od pracy oraz dzień go poprzedzający.

TERMIN PRZEPROWADZENIA
REFERENDUM

art. 10

Referendum przeprowadzają:

1) Państwowa Komisja Wyborcza, powołana na podstawie przepisy ustawy z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy;

2) komisarze wyborczy, powołani na podstawie przepisów ustawy z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy;

3) obwodowe komisje do spraw referendum, zwane dalej „komisjami obwodowymi”.

ORGANY PRZEPROWADZAJĄCE
REFERENDUM

art. 37

Kampanią referendalną jest prezentowanie swojego stanowiska przez obywateli, partie polityczne, stowarzyszenia, fundacje oraz inne podmioty w sprawie poddanej pod referendum.

KAMPANIA REFERENDALNA

+ art. 38

art. 33 PROTEST PRZECIWKO WAŻNOŚCI REFERENDUM

ustawy o referendum
ogólnokrajowym

art. 33 ust. 1

Przeciwko ważności referendum może być wniesiony protest ze względu na zarzut dopuszczenia się przestępstwa przeciwko referendum lub naruszenia przepisów niniejszej ustawy dotyczących głosowania, ustalenia wyników głosowania lub wyniku referendum.

P R O T E S T
(n a p i ś m i e)

w terminie 7 dni od dnia ogłoszenia wyniku referendum

przez Państwową Komisję Wyborczą

SĄD NAJWYŻSZY

art. 34 ustawy
o referendum ogólnokrajowym

art. 35

1. Sąd Najwyższy rozstrzyga o ważności referendum, podejmując w tej sprawie uchwałę nie później niż w 60 dniu od dnia ogłoszenia wyniku referendum.

2. W sprawie, o której mowa w § 1, Sąd Najwyższy orzeka w składzie całej właściwej izby.

3. Uchwałę o ważności referendum przedstawia się niezwłocznie Prezydentowi Rzeczypospolitej, Marszałkowi Sejmu, Marszałkowi Senatu i Prezesowi Rady Ministrów, a także Państwowej Komisji Wyborczej.

4. Uchwałę o ważności referendum ogłasza się w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.

art. 36 ust. 1-2

1. W razie podjęcia przez Sąd Najwyższy uchwały o unieważnieniu głosowania w obwodzie lub w obwodach, jeżeli unieważnienie głosowania nie wpływa na wynik referendum, Państwowa Komisja Wyborcza, w drodze uchwały, koryguje wyniki głosowania. Przy ustalaniu wyniku referendum nie uwzględnia się liczby osób uprawnionych do głosowania oraz wyników głosowania w tym obwodzie lub w obwodach. Skorygowany wynik Państwowa Komisja Wyborcza podaje niezwłocznie do wiadomości publicznej oraz ogłasza, w formie obwieszczenia, w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.

2. Jeżeli unieważnienie głosowania w obwodzie lub w obwodach wpływa na wynik referendum, Sąd Najwyższy w uchwale postanawia o przeprowadzeniu ponownego głosowania w tym obwodzie lub w obwodach albo wskazuje czynność, od której należy ponowić postępowanie.

(...)

REFERENDUM W/S O SZCZEGÓLNYM ZNACZENIU DLA PAŃSTWA

Art. 125 Konstytucji RP

1. W sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa może być przeprowadzone referendum ogólnokrajowe.
2. Referendum ogólnokrajowe ma prawo zarządzić Sejm bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów lub Prezydent Rzeczypospolitej za zgodą Senatu wyrażoną bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów.
3. Jeżeli w referendum ogólnokrajowym wzięło udział więcej niż połowa uprawnionych do głosowania, wynik referendum jest wiążący.
4. Ważność referendum ogólnokrajowego oraz referendum, o którym mowa w art. 235 ust. 6, stwierdza Sąd Najwyższy.
5. Zasady i tryb przeprowadzania referendum określa ustawa.

art. 61 ustawy o referendum ogólnokrajowym:

1. Sejm może postanowić o poddaniu pod referendum określonej sprawy z własnej inicjatywy, a także na wniosek Senatu, Rady Ministrów lub obywateli. W przypadku gdy Sejm, w drodze uchwały, nie uwzględni wniosku o przeprowadzenie referendum, Marszałek Sejmu informuje o tym wnioskodawcę.
2. Wniosek o zarządzenie referendum powinien określać propozycje pytań lub wariantów rozwiązania w sprawie poddanej pod referendum.

art. 62 ustawy o referendum ogólnokrajowym:

1. Sejm w uchwale o zarządzeniu referendum ustala treść pytań lub wariantów rozwiązania w sprawie poddanej pod referendum.
2. Szczegółowy tryb podejmowania przez Sejm uchwały o zarządzeniu referendum, jak również rozpatrywania wniosków, o których mowa w art. 61 ust. 1, określa regulamin Sejmu.

art. 63 ust. 1-2

1. Sejm może postanowić o poddaniu określonej sprawy pod referendum z inicjatywy obywateli, którzy dla swojego wniosku uzyskają poparcie co najmniej 500 000 osób mających prawo udziału w referendum.
2. Referendum z inicjatywy obywateli nie może dotyczyć:
 - 1) wydatków i dochodów, w szczególności podatków oraz innych danin publicznych;
 - 2) obronności państwa;
 - 3) amnestii.

zob. szerzej: art. 63 ust. 3-8

art. 64

1. Prezydent Rzeczypospolitej przekazuje Senatowi projekt postanowienia o zarządzeniu referendum, zawierający treść pytań lub wariantów rozwiązania w sprawie poddanej pod referendum, a także termin jego przeprowadzenia.
2. Senat w terminie 14 dni od dnia przekazania projektu postanowienia Prezydenta Rzeczypospolitej, o którym mowa w ust. 1, podejmuje uchwałę w sprawie wyrażenia zgody na zarządzenie referendum.
3. Szczegółowy tryb wyrażania przez Senat zgody, o której mowa w ust. 2, określa regulamin Senatu.

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 lipca 1992 r. - Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej:
art. 65 ust. 3.: Sejm może postanowić o poddaniu określonej sprawy pod referendum z własnej inicjatywy na wniosek złożony przez Prezydium Sejmu, komisję sejmową lub co najmniej 69 posłów; art. 34 ust. 1 stosuje się odpowiednio; do wniosku dołącza się uzasadnienie.

ograniczenie!

wynik wiążący jeżeli w referendum wzięła udział więcej niż połowa uprawnionych do głosowania

**wymóg
FREKWENCJI!**

rozstrzygnięcie w referendum

jeżeli w odpowiedzi na postawione **pytanie oddano większość ważnych głosów pozytywnych** albo **negatywnych**

jeżeli **na jeden z zaproponowanych wariantów rozwiązań** w sprawie poddanej pod referendum **oddano najwięcej ważnych głosów**

art. 66 ustawy o referendum ogólnokrajowym

art. 67 ustawy o referendum ogólnokrajowym

Właściwe organy państwowe podejmują niezwłocznie czynności w celu realizacji wiążącego wyniku referendum zgodnie z jego rozstrzygnięciem przez wydanie aktów normatywnych bądź podjęcie innych decyzji, nie później jednak niż w terminie 60 dni od dnia ogłoszenia uchwały Sądu Najwyższego o ważności referendum w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.

REFERENDUM OGÓLNOKRAJOWE W/S WYRAŻENIA ZGODY NA RATYFIKACJĘ UMOWY MIĘDZYNARODOWEJ

Art. 90 Konstytucji RP

1. Rzeczpospolita Polska może na podstawie umowy międzynarodowej przekazać organizacji międzynarodowej lub organowi międzynarodowemu kompetencje organów władzy państwowej w niektórych sprawach.
2. Ustawa, wyrażająca zgodę na ratyfikację umowy międzynarodowej, o której mowa w ust. 1, jest uchwalana przez Sejm większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów oraz przez Senat większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów.
3. Wyrażenie zgody na ratyfikację takiej umowy może być uchwalone w referendum ogólnokrajowym zgodnie z przepisem art. 125.
4. Uchwałę w sprawie wyboru trybu wyrażenia zgody na ratyfikację podejmuje Sejm bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

ALTERNATYWNE
PROCEDURY

art. 70 ustawy o referendum ogólnokrajowym:

1. O wyborze trybu wyrażenia zgody na ratyfikację umowy międzynarodowej w drodze referendum decyduje Sejm, uchwałą podjętą bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.
2. O podjęciu uchwały, o której mowa w ust. 1, Marszałek Sejmu zawiadamia Prezydenta Rzeczypospolitej, Marszałka Senatu i Prezesa Rady Ministrów.

Art. 70a:

W przypadku nieuchwalenia, w trybie art. 90 ust. 2 Konstytucji, ustawy wyrażającej zgodę na ratyfikację umowy międzynarodowej, Sejm może podjąć uchwałę o wyborze trybu wyrażenia zgody na ratyfikację takiej umowy. Przepis art. 70 ust. 2 stosuje się odpowiednio.

Art. 71:

1. Referendum w sprawie wyrażenia zgody na ratyfikację umowy międzynarodowej może zarządzić Sejm lub Prezydent Rzeczypospolitej za zgodą Senatu na zasadach i w trybie określonych w art. 60.
2. Uchwałę o zarządzeniu referendum Sejm podejmuje z własnej inicjatywy. Do uchwały Sejmu o zarządzeniu referendum stosuje się odpowiednio przepis art. 65 ust. 1. Szczegółowy tryb podjęcia uchwały określa regulamin Sejmu.
3. Do postanowienia Prezydenta Rzeczypospolitej o zarządzeniu referendum przepis art. 64 i 65 ust. 1 stosuje się odpowiednio

wynik wiążący jeżeli → w referendum wzięła udział więcej niż połowa uprawnionych do głosowania

**wymóg
FREKWENCJI!**

Prezydent RP uzyskuje zgodę na ratyfikację umowy

jeżeli → wynik wiążący + **większość głosów ważnych** oddana za pozytywną odpowiedź

Prezydent RP nie uzyskuje zgody na ratyfikację umowy

jeżeli → wynik wiążący + **większość głosów ważnych** oddana za negatywną odpowiedź

art. 73 i 74 ustawy o referendum ogólnokrajowym

REFERENDUM OGÓLNOKRAJOWE W/S ZATWIERDZENIA ZMIANY KONSTYTUCJI RP

art. 235 ust. 1 i ust. 6 Konstytucji RP

1. Projekt ustawy o zmianie Konstytucji może przedłożyć co najmniej 1/5 ustawowej liczby posłów, Senat lub Prezydent Rzeczypospolitej.

(...)

6. Jeżeli ustawa o zmianie Konstytucji dotyczy przepisów rozdziału I, II lub XII, podmioty określone w ust. 1 mogą zażądać, w terminie 45 dni od dnia uchwalenia ustawy przez Senat, przeprowadzenia referendum zatwierdzającego. Z wnioskiem w tej sprawie podmioty te zwracają się do Marszałka Sejmu, który zarządza niezwłocznie przeprowadzenie referendum w ciągu 60 dni od dnia złożenia wniosku. Zmiana Konstytucji zostaje przyjęta, jeżeli za tą zmianą opowiedziała się większość głosujących.

art. 78 ust.1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o referendum ogólnokrajowym

Pytanie w referendum rozpoczyna się od słów:

„Czy jesteś za przyjęciem zmiany Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., dokonanej ustawą z dnia ... (tytuł ustawy)?”.

Czy jesteś za przyjęciem zmiany
Konstytucji Rzeczypospolitej
Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997
r., dokonanej ustawą z dnia ... ?

WYNIK REFERENDUM: zmiana Konstytucji zostaje przyjęta jeżeli za zmianą opowiedziała się większość głosujących

FREKWENCJA

art. 235 ust. 6 Konstytucji RP

art. 79 ustawy o referendum ogólnokrajowym

1. Przyjęcie w referendum zmiany Konstytucji następuje wówczas, gdy opowiedziała się za nią większość głosujących.

2. Marszałek Sejmu przedstawia Prezydentowi Rzeczypospolitej do podpisu ustawę o zmianie Konstytucji niezwłocznie po ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej uchwały Sądu Najwyższego o ważności referendum.

3. Prezydent Rzeczypospolitej podpisuje przyjętą w referendum ustawę o zmianie Konstytucji w ciągu 21 dni od dnia przedstawienia przez Marszałka Sejmu tej ustawy do podpisu i zarządza jej niezwłoczne ogłoszenie w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.

REFERENDUM LOKALNE

art. 170 Konstytucji RP

Członkowie wspólnoty samorządowej mogą decydować, w drodze referendum, o sprawach dotyczących tej wspólnoty, w tym o odwołaniu pochodzącego z wyborów bezpośrednich organu samorządu terytorialnego. Zasady i tryb przeprowadzania referendum lokalnego określa ustawa.

ustawa z 15 września 2000 r. o referendum lokalnym

(t.j.: Dz.U. z 2019 r., poz. 741, dalej: ustawa o referendum lokalnym)

art. 2

1. W referendum lokalnym, zwanym dalej „referendum”, mieszkańcy jednostki samorządu terytorialnego jako członkowie wspólnoty samorządowej wyrażają w drodze głosowania swoją wolę:

1) w sprawie odwołania organu stanowiącego tej jednostki;

2) co do sposobu rozstrzygania sprawy dotyczącej tej wspólnoty, mieszczącej się w zakresie zadań i kompetencji organów danej jednostki;

3) w innych istotnych sprawach, dotyczących społecznych, gospodarczych lub kulturowych więzi łączących tę wspólnotę.

2. Przedmiotem referendum gminnego może być również:

1) odwołanie wójta (burmistrza, prezydenta miasta);

2) samoopodatkowanie się mieszkańców na cele publiczne mieszczące się w zakresie zadań i kompetencji organów gminy.

3. Referendum polega na udzieleniu na urzędowej karcie do głosowania pozytywnej lub negatywnej odpowiedzi na postawione pytanie lub pytania w zakresie spraw określonych w ust. 1 i 2 albo na dokonaniu wyboru pomiędzy zaproponowanymi wariantami.

ISTOTA I PRZEDMIOT

art. 3

W referendum mają prawo brać udział osoby stale zamieszkujące na obszarze danej jednostki samorządu terytorialnego, posiadające czynne prawo wyborcze do organu stanowiącego tej jednostki.

ZAKRES PODMIOTOWY

czynne prawo wyborcze ma (art. 10. § 1 pkt 3 Kodeksu wyborczego) w wyborach do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego:

a) rada gminy – obywatel polski oraz obywatel Unii Europejskiej niebędący obywatelem polskim, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat, oraz stale zamieszkuje na obszarze tej gminy,

b) rada powiatu i sejmik województwa – obywatel polski, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat, oraz stale zamieszkuje na obszarze, odpowiednio, tego powiatu i województwa.

REFERENDUM LOKALNE

REFERENDUM LOKALNE PRZEPROWADZA SIĘ NA WNIOSEK:

REFERENDUM GMINNE

10 % uprawnionych do głosowania mieszkańców gminy / powiatu

REFERENDUM POWIATOWE

REFERENDUM WOJEWÓDZKIE

5% uprawnionych do głosowania mieszkańców województwa

L U B Z INICJATYWY ORGANU STANOWIĄCEGO J.S.T.

(rada gminy, rada powiatu, sejmik województwa)

art. 4 ustawy o referendum lokalnym

A L E :

(art. 5 ustawy o referendum lokalnym)

ODWOŁANIE ORGANU STANOWIĄCEGO J.S.T. PRZED UPLYWEM KADENCJI

→ wyłącznie na wniosek mieszkańców

REFERENDUM W/S ODWOŁANIA WÓJTA/BURMISTRZA/PREZYDENTA

→ także z inicjatywy rady gminy

WNIOSEK O ODWOŁANIE ORGANU STANOWIĄCEGO J.S.T. I WÓJTA (BURMISTRZA/PREZYDENTA)

→ może zostać złożony po upływie 10 m-cy od dnia wyboru organu albo 10 m-cy od dnia ostatniego referendum w/s jego odwołania i nie później niż na 8 m-cy przed zakończeniem jego kadencji

Rozdział 3 ustawy o referendum lokalnym

Przepisy ogólne dotyczące referendum przeprowadzanego na wniosek mieszkańców

(art. 11-14)

art. 11 ust. 1. Z inicjatywą przeprowadzenia referendum na wniosek mieszkańców jednostki samorządu terytorialnego wystąpić może:

1) grupa co najmniej 15 obywateli, którym przysługuje prawo wybierania do organu stanowiącego danej jednostki samorządu terytorialnego, a w odniesieniu do referendum gminnego – także pięciu obywateli, którym przysługuje prawo wybierania do rady gminy;

2) statutowa struktura terenowa partii politycznej działająca w danej jednostce samorządu terytorialnego;

3) organizacja społeczna posiadająca osobowość prawną, której statutowym terenem działania jest co najmniej obszar danej jednostki samorządu terytorialnego.

inicjator referendum

Rozdział 4

Referendum na wniosek mieszkańców w sprawach innych niż odwołanie organu jednostki samorządu terytorialnego

(art. 15-21)

Rozdział 5

Referendum w sprawie odwołania organu jednostki samorządu terytorialnego

(art. 22-27)

Rozdział 2 ustawy o referendum lokalnym

Referendum przeprowadzane z inicjatywy organu stanowiącego jednostki samorządu terytorialnego

(art. 9-10)

WAŻNOŚĆ REFERENDUM

ważne referendum **wzięło w nim udział co najmniej 30% uprawnionych do głosowania**

ALE:

referendum w/s odwołania organu j.s.t. pochodzącego z wyborów bezpośrednich jest ważne

 wzięło w nim udział nie mniej niż 3/5 liczby biorących udział w wyborze odwoływanego organu

art. 55 ustawy o referendum lokalnym

WYNIK REFERENDUM

rozstrzygający wynik **za jednym z rozwiązań w/s poddanej pod referendum oddano więcej niż połowę ważnych głosów**

ALE:

wynik referendum gminnego w/s samoopodatkowania się na cele publiczne jest rozstrzygający

 za samoopodatkowaniem oddano co najmniej 2/3 ważnych głosów

art. 56 ustawy o referendum lokalnym

art. 65 ustawy o referendum lokalnym:

Jeżeli referendum zakończy się wynikiem rozstrzygającym w sprawie poddanej pod referendum, właściwy organ jednostki samorządu terytorialnego niezwłocznie podejmie czynności w celu jej realizacji.

art. 66 ustawy o referendum lokalnym

1. W terminie 7 dni od dnia podania wyników referendum do wiadomości publicznej w sposób, o którym mowa w art. 63 ust. 2, każdy uprawniony do wzięcia w nim udziału mieszkaniiec danej jednostki samorządu terytorialnego może wnieść protest, jeżeli dopuszczono się naruszenia przepisów ustawy, a naruszenie to mogło wywrzeć istotny wpływ na wynik referendum.

2. Do wnoszenia i rozpoznawania protestów oraz skutków ich uwzględnienia stosuje się odpowiednio przepisy art. 59–61, art. 63 ust. 1 i 2 oraz art. 64 ustawy, o której mowa w art. 1 ust. 2, z zastrzeżeniem ust. 3.

3. Sąd okręgowy rozpatruje protest w ciągu 14 dni od dnia zgłoszenia protestu z udziałem wnoszącego protest i przedstawiciela właściwej terytorialnej komisji, a jeżeli protest dotyczy referendum w sprawie odwołania organu jednostki samorządu terytorialnego – również z udziałem komisarza wyborczego.

P R O T E S T

w terminie **7 dni od dnia podania wyników**
do publicznej wiadomości

SĄD OKRĘGOWY

Prezentacja została przygotowana na podstawie:

- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej: komentarz*, Warszawa 2012;
- Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2015;
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne: zarys wykładu*, Warszawa 2016;
- Haczkowska M. (red.), *Komentarz. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014,
- Jabłoński M., Jarosz-Żukowska S., *Prawo konstytucyjne w formie pytań i odpowiedzi*, Wrocław 2003.